

NAGY PÁL

## Idegen Múzsza?



Alexis Léonas könyve\* 2015-ben jelent meg. Az orosz származású francia szerző könyvét az Erdélyből elszármazott, pár éve elhunyt magyar gondolkodó, tudománytörténész Tóth Imre (1921–2010) emlékének ajánlja. Két kiadót jelöl meg: az egyik, a Solivagus Verlag a németországi Kielben, a másik, az Éditions Éoliennes a korzikai Bastia városában székel. A könyvet Ekaterina Gerasimova-Bosky huszonkilenc záródíszes gazdagítja. A CD-mellékleten található „a francia Európa kis költői antológiájá”-nak verseit a francia Daniel Le Roy mondja el, az (ugyancsak erről a CD-ről meghallgatható) Isabelle de Charrière, eredeti holland nevén Isabelle-Agnès-Elisabeth van Tuyl van Serooskerken de Zuylen szonátáinak részleteit Dinnyés Soma játssza és a Liszt Ferenc Zeneakadémián vették fel, 2014-ben; ebben a szerzőnek Vashegyi György segített.

A könyv tehát nemzetközi közreműködéssel-összefogással készült, ez természetesen nagyban növeli a könyv értékét. Egy ilyen típusú antológia létrehozása: csapatmunka: minél sokszínűbb egy csapat, annál színesebb az eredmény.

Az *Előszó*ban Léonas a következőket írja: „Antológiánkban a nem Franciaországban honos francia nyelvű költők műveit gyűjtöttük egybe. Ezeknek a szerzőknek a francia a kultúra nyelve; az, hogy franciául (is) írtak, többé-kevésbé tudatos választás eredménye, más (talán kipróbált) lehetőségekhez képest. Külföldiek, akik Franciaországban telepedtek le, külföldiek, akik soha nem hagyták el saját hazájukat: mindnyájukat a francia nyelv szeretete jellemzi, amelyen kifejezik (megpróbálják kifejezni) a maguk költői

\* Alexis Léonas, *Muse, Étrangère*, Anthologie poétique de l'Europe française (XVIII<sup>e</sup> siècle), Bastia, Kiel, Éditions Éoliennes / Solivagus Verlag, 2015. CD-melléklettel. – Alexis Léonas Moszkvában született. 1992–94 között Oxfordban, 1994 és 2002 között Párizsban tanult filológiát, teológiát és keleti nyelveket. 2013-ban francia nyelvű könyvet publikált magyarországi Szent Margitról (Deák Viktóriával), amelyet a párizsi Magyar Intézetben is bemutatott.

énjét. [...] Marc Fumaroli<sup>\*\*</sup> méltán híres könyve, *Amikor Európa franciául beszélt* [Quand l'Europe parlait français] Párizs, 2001), inspirációm forrása volt, s e könyv modellje. Fumaroli kötete az európai próza [nem francia anyanyelvű szerzőinek] legjobb francia nyelvű eredményeit kínálja az olvasónak. Tervünk az volt, hogy »második kötet«-et készítsünk, amely a [nem francia anyanyelvű szerzők] francia nyelvű líra eredményeit mutatja be.”

Léonas óriási anyagból válogatott, végül 17 szerzőt mutat be előszavában és antológiájában, összesen 356 oldalon. Megismerhetjük a szerző univerzális műveltségét (amelyet a bő bibliográfia is alátámaszt).

Ahány szereplő, annyi érdekes kis történet bontakozik ki a könyv lapjain. A jó családból származó **Antoine Hamilton**ról (1645–1719), a *Mémoires du comte de Grammont* Európa-szerte híres szerzőjéről például megtudjuk, hogy az angol katolikus-protestáns ellentétek áldozataként, száműzöttként sokáig élt Franciaországban, Turenne marsalnak, a harmincéves háború vezető tábornokának tisztjeként harcolt, majd hazatért Írországba, de nem sokkal ezután újra Franciaországba kellett menekülnie. Életében egyetlen verse jelent meg az 1712-ben kiadott *Sceaux-i vigasságok* című kötetben, pedig sokat írt és jól verselt franciául. Verseit Clément Marot-nak, Rousseau-nak – és szépasszonyoknak – ajánlotta. Egészen addig, amíg belátta, hogy:

*Amikor a test összeomlik,  
És a szellem is egyre romlik,  
Mikor a gépezet egésze,  
Cserben hagy egy rossz pillanatban,  
Megáll, meg ám! e folyamatban. [...]   
Távozni kell e pillanatban.*

(Az öregkori életvitelről)

### Georg-Louis von Bar (1701–1767)

Vesztfália egyik legelőkelőbb családjából származott, fontos tisztségeket viselt. Szinte egész életét német földön élte le, de franciául verselt. Egyik szatírjában például így ír:

*Egészségetekre boldog magyarok!  
Hazátokban jó bort adjatok.  
A legjobbat. A híres tokajit,*

<sup>\*\*</sup> A sokat vitatott szerző, Marc Fumaroli akadémikus 1932-ben született Marseille-ben. Hosszú ideig volt az 1530-ban alapított Collège de France tanára. A Collège de France Párizs leghíresebb felsőfokú oktatási intézménye. Semmiféle diplomát nem ad, előadásait bárki látogathatja. 57 tanszékvezető professzorát – egy kollégák-összeállította listáról – a mindenkori francia államfő nevezi ki.

*Melyet királynők is ivott,  
– királynő a királyok között –  
Borok királyát, királyok borát,  
Országok jó tokajját!*

(Szatíra)

### Nagy Frigyes (1712–1787)

porosz uralkodót jötevőjükként és Németország megteremtőjeként tisztelték alattvalói. II. Frigyes szerette a művészeteket, főleg a zenét; Bach fel is kereste Berlinben, 1747-ben, s élete végéig emlegette ezt a találkozást.

Az irodalomban a francia volt az anyanyelve: kizárólag franciául írt, miközben „németül” háborúzott és németül politizált. Király költő volt, de nem volt a költők királya. (Voltaire, akivel kitartóan levelezett, számos versét „kijavította”, mert egyébként tehetséges költőnek vélte.)

Nagy Frigyes Denis Diderot-t isteníttette, az *Enciklopédiában* a „Poroszország” címszó függelékeként közölt jegyzetében megírja, mennyire becstüli az enciklopédistát. A megbecsülés kölcsönös volt: ha Nagy Frigyes a Faubourg St-Germain utcáin sétálgatva költi verseit, nagy francia lírikus lehetett volna! – írja róla Diderot.

Nagy Frigyes hálás a francia tudósoknak, literátoroknak, Maupertuisnek, Diderot-nak, a Fekete János által is emlegetett Gresset-nek, mindazért, amit tőlük kapott. De különösen hálás Voltaire-nek, akiről azt írja: „*e nagy ember egyedül felér egy akadémiával*”.

### Fekete János gróf (1741–1803)

előkelő helyet foglal el Léonas antológiájában: a hétoldalas bevezetőt tíz oldal Fekete-vers követi. Alexis Léonas meg is indokolja érdeklődését: Fekete János (néhány Arisztotelész- és Ovidius-fordításon kívül) jóformán semmit nem írt anyanyelvén, magyarul. A franciául írt Fekete-szövegek viszont elegánsak, gördülékenyek, kellemes olvasni őket. Igaza van: nem nagy költészet ez, de líra a javából!

*A Balaton-öntözte  
Szelid domboldalon,  
Egy omladozó, öreg,  
Alacsony házban lakom,  
Amely inkább hasonlít  
Széljárta barlanglakra,  
Melyről rokonom Gresset  
ír. A távolban, messze.*

(A szüret gyönyöre)

### Joseph-Antoine Cérutti (1738–1792)

Torinóban született. Piemont 1799 és 1814 között, a napóleoni időkben Franciaországhoz tartozott; nem meglepő tehát, hogy a francia nyelv tradíciója, amely már a Savoyai dinasztia idején létezett, sokáig erős maradt ezen a vidéken. Piemont Vittorio Alfieri (1749–1803) olasz nemzeti költő szülőföldje is. (Kuriózusként megemlítjük, hogy az ismert francia filozófus, Jacques Derrida egyik fia írt és ír ma is ezen a költői álnéven.) Vittorio Alfieri mondta Piemonttól, hogy „kételtű ország”.

A jezsuita Cérutti Franciaországban, Avignonban tanul, majd fiatalon, húszéves korában már professzor lesz. Előbb Lyonba megy, majd Párizsban köt ki. Mondén életet él, ki is lép a jezsuita rendből, 1768 körül. Ezután Nancy városa mellett, Fléville-ben látjuk viszont, Madame de Brancas védőszárnyai alatt. Ezek legtermékenyebb évei.

A forradalom előszele őt is megéri: 1788-ban a polgárság, a Tiers État befogadásáért küzd egyik politikai pamfletjében, 1790-ben pedig újságot alapít (*Feuille villageoise*) a paraszti rétegek nevelésére, amelynek több tízezer előfizetője van. Fontos tisztséget tölt be az 1789-es forradalom idején, de (mivel ő is Robespierre sorsára jutna), 1792-ben, 54 éves korában hirtelen meghal.

Cérutti kiváló francia verselő, a sakkjátékról írt szimbolikus hosszúverse a legjobb példa erre:

*A fekete és fehér verseng a földgolyóért,  
Fajtájukból való férfiak versengenek a  
hatalomért.  
Nemcsak a színük más, más az érdekük is,  
De mindkettő szent, ha más-más a színük is.*

### Traunpaur lovag (1734–1805)

Henri-Alphonso Traunpaurról, Ophánia lovagjáról nem azért emlékezünk meg, mert jelentős költő volt, hanem azért, mert katonai pályafutása során gyakran járt Magyarországon, illetve lakott is országunkban.

Brüsszelben született, s ott járt katonaiskolába. Részt vett a hétéves háborúban (1756–1763), amely egyrészt Nagy-Britannia és Poroszország, valamint Ausztria és Franciaország között folyt. (Ennek befejeztekor vesztették el a franciák gyarmataik jelentős részét, például Kanadát és Indiát.) Ezután Pozsonyban, Budán és Kassán katonáskodik, Kassán hét esztendeig marad. Amikor a hadseregből kiöregedik, a Pozsony melletti Tyrnau (Nagyszombat) egyik rokkantotthonába kerül.

Nagyszombat (a mai Trnava, Szlovákiában) a magyar művelődéstörténet egyik fontos színhelye. A jezsuiták már 1561-ben kollégiumot alapítanak a városban, mely (Pázmány Péter hathatós segítségével) tulajdonképpen egyetemként működik. Mint azt nemrégiben egy francia nyelvű könyv-

vemben megírtam<sup>\*\*\*</sup>, a 18. században Nagyszombatban nevelkedett a fiatal magyar arisztokraták színe-virága. Geiger Mátyás (1720–1800) nagyszombati jezsuita tanár 1765-ben, a kollégiumban, francia nyelven adta elő saját, franciául írt, *Plaisir* című iskoladramáját. Ennek főbb szerepeit gróf Pálffy Rudolf, gróf Serény József és testvére, gróf Serény Arnold, gróf Esterházy János, gróf Batthyány-Gonzague Lajos, gróf Haller Gábor és báró Barjóczy Ferenc játsszák...

Nagyszombatban Traunpaur lovag is magyar vonatkozású munkába fog: franciára fordítja az esztergomi kanonok, Dravecsky (Draveczy?) Ferenc eredetileg latin nyelven írt himnuszait.

### Madame de Charrière (1740–1805)

Léonas antológiájában feltűnik Madame de Charrière (holland nevén Isabelle-Agnes-Elisabeth van Tuyl van Serooskerken de Zuylen) is, immáron költőként. Apja, Montfoort marsall Utrecht katonai parancsnoka volt. Elsőszülött lánya kitűnően megtanult franciául francia nevelőjétől. Sainte-Beuve szerint Madame de Charrière írásainak nyelve a „legtisztább Versailles-i francia” nyelv. Agnès-Elisabeth fiatal korában szorongásos betegségben szenvedett, talán ezt legyőzendő írt verset (franciául és hollandul), prózát (angolul és németül). Versei romantikus lírai (beteg)naplónak is tekinthetők. Mivel első, titkos szerelme elvált ember, aki nem házasodhatott újra, Agnès-Elisabeth – fiatal, gazdag kéréit kikoszorúzva – férjhez ment a szerény vagyoni helyzetű, nála huszonhét (!) évvel idősebb Monsieur de Charrière-hez és Svájcba költöztek.

Madame de Charrière egyik párizsi útja során (1787-ben) megismerkedett az *Adolphe* című „pszichológiai regény” híres írójával, Benjamin Constant-nal. Az idill 1793-ig tartott, amikor is Benjamin Constant beleszeretett az ugyancsak híres író, Madame de Staël-be, s Madame de Charrière egyedül maradt. A Constant-nal való „liaison” mindkettőjük számára gyümölcsöző volt. Ahogyan Léonas írja: „Mindketten annak az addig ismeretlen európai kozmopolitizmusnak a tipikus képviselői lettek, amelyben a szabadság, a széles kultúra és a boldog lét voltak a legfontosabb értékek.”

Minden vagy semmi – ez volt Madame de Charrière jelmondata. Fiatalon mindent megkapott, öregkorát egyedül élte le; ahogyan akkoriban fogalmazták volna: csak a Semmi maradt a társa...

<sup>\*\*\*</sup> Paul Nagy, *Une francophonie millénaire. Anthologie de textes écrits en français par des auteurs hongrois, du Moyen Âge jusqu'à 1918*, Paris, Honoré Champion, Bibliothèque d'Études de l'Europe Centrale, série «Littérature», dirigée par Michel Marty, 17, 2016.

### Ligne hercege (1735–1814)

Az antológia utolsó szerzője: Ligne hercege, a katonai dicsőség megszállottja, a címek és kitüntetések európai halmozója. Birtokai nagyjából a mai Belgium és Hollandia területén voltak.

A hétéves háború minden csatáját megjárta, részt vett a kor minden háborújában, de (nagy fájdalomra) soha sem lett a különböző seregek fővezére. Mária Terézia, Mária Antónia, Nagy Frigyes, II. József császár, Katalin cárnő megbecsült barátja. Jóban volt a kor nagy íróival, Rousseau-val, Beaumarchais-val, d'Alambert-rel, Metastasioval is. A vén Európa Casanovához hasonlítható gáláns hőse, noha francia-vallon eredetű volt, egész életében hű maradt a Habsburgokhoz. Megélte, hogy Bécs az 1814-es, 15-ös napóleoni háborúk végén a győztes hatalmak karneváljának színhelye lett, ahol neki is díszhely jutott. Sírjánál császárok tisztelegtek, Goethe *Requiem* című versét neki ajánlotta.

Mint írja, hat vagy hét hazája volt: az alakulóban lévő német császárság, Flandria, Franciaország, Spanyolország, Ausztria, Lengyelország, Oroszország; még Magyarország is, „*mely mindazok hazája, akik a török ellen harcolnak.*”

Katonai, irodalmi és érzelmi kalandjainak emlékkönyve Drezdában jelent meg, 1795 és 1811 között. Ám e jótollú költőnek, írónak, Montaigne, La Fontaine, Molière nagy tisztelőjének számos írása máig kiadatlan. Pedig (mint Léonas megjegyzi) Ligne hercege a modern európai költészet és próza egyik előfutára volt. Az *a* betűt nem használó prózai írásai például Georges Perec (1936–1982) prózájára emlékeztetnek.

\*

Idegen Múza? Más nyelven szól, de nem idegen. Éppen Párizsban időzik, amely a tizennyolcadik században (Fumarolival szólva:) „*pár év alatt a Felvilágosodás kozmopolita fővárosa lett.*”